

Українці в Словаччині: розселення і мова

Андрій Зубик,

к. геогр. н., доцент кафедри географії України

Львівського національного університету імені Івана Франка,

вул. Петра Дорошенка, 41, м. Львів, 79007, Україна,

e-mail: andriy.zubyk@lnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-5897-3823>

Стаття присвячена дослідженню розселення українців та поширенню української мови в Словаччині. Зважаючи на особливості словацького законодавства, яке визнає русинів окремою етнічною групою, ми окремо подаватимемо дані щодо них, але вважаємо їх невід'ємною частиною українського етносу. В контексті дослідження українців у Словаччині варто зазначити, що питання русинства є складною та дискусійною темою. Інформаційною основою дослідження стали результати переписів населення, які проводили у країні, зокрема їхній етнокультурний складник: етнічна належність, рідна мова, мова спілкування вдома і на роботі. З огляду на специфіку середовища, в якому проживають українці та русини, у дослідженні додатково використано дані про конфесійний склад населення. За підсумками переписів населення, які проводили 1980-го, 1991-го, 2001-го та 2011 р., опрацьовано основні результати та складено низку карт у середовищі програми ArcMap. Ці карти відображають особливості розселення українців та русинів на рівні окремих населених пунктів, округів чи країв, компактність проживання, індекси етнічного та мовного різноманіття, поширення української як рідної, мови спілкування вдома і на роботі та конфесійний склад населення. У статті проаналізовано розселення українців та русинів на рівні округів, виявлено зміни в чисельності за період між переписами населення, визначено індекс етнічного та мовного різноманіття в розрізі округів Словаччини. Також проаналізовано етнічне середовище, в якому проживають українці та русини, виділено округи Пряшівського та Кошицького країв, де проживають найбільші осередки українців та русинів. Встановлено основні причини зменшення чисельності українців. За підсумками аналізу конфесійного складу населення виявлено, що українці та русини є дуже асимільованими, оскільки чисельність греко-католиків та православних значно перевищує кількість українців та русинів. Тут варто зазначити, що представники титульного етносу переважно є римо-католиками, рідше – протестантами. Виявлено високу етномовну відповідність українців та русинів. Встановлено, що чисельність тих, для кого русинська мова є рідною, значно перевищує чисельність русинів. Загалом показники мовного різноманіття корелюються з індексом етнічного різноманіття.

Ключові слова: українська діаспора, розселення, індекс етнічного різноманіття, індекс мовного різноманіття, етномова відповідність.

Як цитувати: Зубик Андрій. Українці в Словаччині: розселення і мова / Андрій Зубик // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія», 2022. – Вип. 57. – С. 121-133. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2022-57-10>

In cites: Zubyk Andrii (2022). Ukrainians in Slovakia: settlement and language. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series "Geology. Geography. Ecology", (57), 121-133. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2022-57-10> [in Ukrainian]

Постановка проблеми. Дослідження української діаспори є надзвичайно актуальним завданням для української науки в цілому, і для географії зокрема. Належна підтримка діаспор з боку історичної батьківщини допоможе сформувати надійного та потужного лобіста українських інтересів у країнах свого проживання. Українці, які будучи громадянами інших країн зберігають пам'ять про своє етнічне походження. Це втілюється у акціях підтримки України, волонтерській допомозі армії, повернення до України і участь у бойових діях в складі Збройних Сил України.

Важливе місце серед українців закордоння належить українцям на території Словаччини, які завдяки самоорганізації, відносно кращим політичним передумовам та здобуткам української еміграції у міжвоєнній Чехословаччині, зуміли підготувати впродовж післявоєнного періоду в своєму середовищі значні мистецькі і наукові сили [2, с. 166]. Попри це, більш популярними є дослідження українських діаспор, у США чи Канаді, країнах трудової міграції українців. Тематика українців у Словаччині переважно розглядається комплексно, коли досліджують регіон в ці-

лому.

Залежно від часу проживання у Словаччині науковці В. П. Трощинський та А. А. Шевченко поділяють українців на три групи: 1) русини-українці; 2) русини, які є корінним населенням північно-східної Словаччини та живуть на територіях, які становлять найзахіднішу частину української етнічної території. До цієї групи зараховують нащадків вихідців із Закарпаття та Галичини, які тут осіли у міжвоєнний період, коли Закарпаття під назвою автономного краю Підкарпатська Русь було у складі тогочасної Чехословаччини; 3) українці, які іммігрували після Другої світової війни [15, с. 22; 16, с. 198].

В контексті питання русинів варто зазначити, що уряд, посилаючись на Конституцію, яка гарантує те, що кожен має право захищати себе до будь-якої національності, частину українців, котрі зберегли самоназву "русини", у Словаччині визнає окремою етнічною меншиною [16, с. 197; 21].

Проблема русинства, на думку В. П. Трощинського та А. А. Шевченка, пов'язана з тим, що деякі групи українців, які втратили зв'язок з ядром українського етносу та опинилися поза

процесами відродження й консолідації українців на початку ХХ ст., не сприйняли етнонім “українці” й далі називають себе русинами. Ще частина українців визнає свою належність до українського етносу і наполягає на рівноправності обох назв [16, с. 197].

Варто зазначити, що особливістю русинства є самоідентифікація словацьких українців як русинів. Водночас “русинська народність” (*термін, який використовують словацькі дослідники*) заперечує таку ідентифікацію українців, наполягаючи на вживанні терміна “русин”. Саме через термінологію та розбіжності в розумінні походження русинства триває конфлікт між українцями, які гуртуються навколо Союзу українців-русинів Словаччини та “русинською народністю”, представники якої утворили Русинську оброду (*організація, яка виступає за відокремлення русинів від українців*) [1, с. 168]. Отже, русинство в Словаччині є прикладом етнічної дезінтеграції.

Різні теорії про відмінність русинів від українців, як і намагання створити окремий русинський народ мають очевидний політичний характер. Ініціаторами таких рухів є частково політика уряду після 1989 р., зовнішня підтримка (наприклад, діяльність П.-Р. Магочі). Такий політичний русинізм у країні дестабілізує українців. На думку М. Сополіги, русинізація – це один із найнебезпечніших способів пришвидшення асиміляції українців. Найпоширенішими формами підтримки русинського сепаратизму є: спотворювання і фальсифікація етногенезу, систематичне вживання терміна “русинський”, виділення русинів та русинської мови в окрему графу під час проведення та опрацювання результатів переписів [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальними є праці М. Сополіги (етнограф, директор Музею української культури у Свідніку) “Українці Словаччини: матеріальні вияви народної культури та мистецтва” [15], “До питань етнічної ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини” [13], “До проблеми етногенезу української меншини Словаччини” [14]. Цікавою розвідкою є робота С. Семенюка “Український путівник по Словаччині (історико-краєзнавчі нариси)” [12]. Книжка присвячена історії українців, містить інформацію про вчених, політиків, діячів культури та мистецтва, у ній також виділено населені пункти, пов’язані з українцями у Словаччині.

Проблематику феномену русинства стосується праця “Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку” [17]. Видання присвячено становленню загальноукраїнської етнічності та розвитку етноідентифікаційних процесів у середовищі українців-русинів Закарпаття та Східної Словаччини. Тема-

тика українства у Словаччині представлена у праці В. П. Трощинського та А. А. Шевченка “Українці у світі” [16]. Це останній том 15-томного видання “Україна крізь віки”, тема якого – українська діаспора.

Передусім слід зазначити, що тематика українців, які проживають в Словаччині мало репрезентована у географічних дослідженнях. Названі нами праці М. Сополіги більше розкривають етнографічний бік життя українців у цій країні та присвячені питанням їхньої етнічної ідентифікації. Загалом тематикою українства в Словаччині цікавляться більше етнографи чи історики, ніж географи. На нашу думку, відсутність дослідницького інтересу до української діаспори серед географів є незаслуженою. Для прикладу, праці географа Ф. Заставного “Українська діаспора” та “Українська східна діаспора” були опубліковані у 1991 та 1992 рр. відповідно, а вже згадувана нами праця “Українці у світі” – написана понад 20 років тому. Хоча заради справедливості потрібно зазначити, що вона є добрим прикладом співпраці історика та географа.

Метою цього дослідження є виявлення сучасного стану розселення українців, поширення української мови в Словаччині, встановлення динаміки чисельності українців. Інструментами досягнення нашої мети є аналіз та опрацювання етнічних та етномовних критеріїв переписів населення, які проводили у Словаччині у 1991-го, 2001-го та 2011 р.

Для реалізації поставленої мети необхідно було розв’язати такі завдання:

- розглянути літературні та статистичні джерела, які стосуються тематики дослідження;
- визначити індекс етнічного та мовного різноманіття у розрізі населених пунктів та округів для того щоб встановити у якому етнічному середовищі проживають українці;
- виявити закономірності в розселенні та поширенні української мови.
- скласти низку карт, які відобразатимуть розселення українців та русинів, етнічне та мовне різноманіття населення, конфесійний склад населення, поширення української мови у Словаччині;

Методи дослідження. Інформаційною основою дослідження стали етнічні, мовні та релігійні критерії переписів населення. Основні дані у розрізі країв, округів (окресів) та населених пунктів публікують у відкритому доступі на сайті управління статистики Словаччини [20]. На нашу думку, значним недоліком є те, що у вільному доступі не публікують деталізованих даних про статеву та вікову структуру, освітній рівень та зайнятість найчисельніших етнічних меншин. Натомість подано узагальнені дані в розрізі країв, ок-

ругів, рідше населених пунктів.

Тематика української діаспори мало представлена у географічних дослідженнях останніх років. Цінним для дослідника діаспор є ресурс "Population statistics of Eastern Europe & former USSR" [19]. На цьому сайті подано оцінні дані та результати переписів, які проводили в країнах Східної Європи та колишнього СРСР. Зокрема, можна знайти дані про етнічний та конфесійний склад населення, рідше – мовний склад населення у різному територіальному розрізі.

Корисним у дослідженнях етнічного складу населення та діаспор є застосування математико-статистичних методів, за допомогою яких можна визначити індекс етнічного та мовного різноманіття, коефіцієнт етнічної компактності.

Використовувати індекс етнічного різноманіття (EDI) як спосіб дослідження расового та етнічного різноманіття у США запропонували вчені Ф. Маєр та Ш. Макінтош. Суть цього показника у ймовірності того, що дві випадково вибрані людини в одному місті чи районі мають різну етнічну належність. Сам індекс розраховують за кілька етапів [18].

Перший – визначення частки кожної етнічної групи в населенні території. Другий етап – піднесення цієї частки до квадрата. Ця величина характеризує ймовірність того, що дві випадково вибрані людини будуть однієї національності. Третій етап – сумування піднесених до квадрата ймовірностей для кожної національності та отримання підсумкової ймовірності, що дві випадкові людини є однієї національності. Останній етап – віднімання від 1 результату попереднього етапу. Отриманий показник у відсотках – ймовірність того, що дві довільно вибрані людини будуть представниками різних етносів:

$$EDI_j = (1 - \sum_{i=1}^E P_{ij}^2) * 100,$$

де j – регіон, i – етнічна група в регіоні, E – загальна кількість етнічних груп у регіоні, P – частка окремого етносу від усього населення регіону.

Індекс етнічного різноманіття (EDI) може змінюватися від 0 (етнічно одноманітний регіон) до 100 (повне різноманіття) [18]. Чітку картину щодо розселення українців може дати коефіцієнт етнічної компактності ($K_{ек}$). Він доповнює частки українців від усього населення або частку українців у певному районі (населеному пункті) від усієї чисельності українців у країні:

$$K_{ек} = K_1 / K_2,$$

де K_1 – частка певного етносу у населенні району; K_2 – частка представників цього етносу у населенні області.

Якщо $K_{ек} \leq 0,5$ – етнічна компактність виражена нечітко; якщо $0,5 < K_{ек} \leq 1$ – компактність

виражена доволі чітко; якщо $1 < K_{ек} \leq 2$ – етнічна компактність виражена чітко.

До іншої групи методів, якими ми послуговувалися, входять методи дослідження етномовних показників перепису населення. Найпростішим із них є показник різномовності, який відображає ймовірність того, що два довільно вибрані жителі якоїсь території або поселення розмовлятимуть однією мовою:

$$A = 1 - \sum_i (j^2),$$

де A – ступінь різномовності, j – частка носіїв певної мови у складі населення, $\sum_i (j^2)$ – сума квадратів частки носіїв тієї чи іншої мови до всього населення.

Величина показника може змінюватися в межах від 0 до 100. Якщо він становить 0, то всі жителі території розмовляють однією мовою. Якщо він становить 100, то всі жителі розмовляють різними мовами [11, с. 53].

Результати та обговорення. Використання переписів населення у дослідженнях діаспор та етнічних меншин є важливим джерелом інформації. Належність до етносу базується на етнічній ідентифікації. Етнічна ідентифікація є емоційною потребою кожного ототожнювати себе з певною групою. Її формування залежить не лише від суб'єктивних передумов (усвідомлення спільного походження, історичної долі, присутності етнічних стереотипів), а й, у випадку належності до етнічної меншини, від зовнішніх впливів, зокрема від якості міжетнічних відносин у суспільстві, створення правової системи розвитку національних меншин, приймання принципів позицій представниками влади та авторитетними особами в суспільстві [13].

Своє дослідження ми хронологічно розпочинаємо від перепису 1980 року. Після нього у країні відбулося ще чотири переписи: 1991-го, 2001-го, 2011-го та 2021 р. На момент написання цієї статті управління статистики Словацької Республіки не оприлюднило попередніх результатів перепису населення 2021 р.

За результатами перепису 1980 р. у Словаччині проживало 36 850 українців. Починаючи від 1991 р. серед результатів переписів з'являються русини. Відтоді змінилося і співвідношення українців та русинів на користь останніх (див. графік на рис. 1). Визнання русинів окремим етносом призвело до того, що чисельність українців зменшувалася: на 18,6% протягом 1991–2001 рр., на 31,3% протягом 2001–2011 рр. Відповідно чисельність русинів зростала на 40,7% упродовж 1991–2001 рр. та на 38,3% упродовж 2001–2011 рр. Зміну цього співвідношення не можна пояснити асиміляцією, адже сумарна чисельність русинів та українців зростає. У випадку із русинами

йдеться про зовнішню підтримку, яка поступово дестабілізує середовище українців у Словаччині.

І українці, і русини компактно проживають у Пряшівському та Кошицькому краях. Зокрема, 50% від усієї чисельності українців проживає у Пряшівському (для русинів цей показник становить 86%), ще 22% від всієї чисельності українців – у Кошицькому краях (9% – для русинів відповідно).

У розрізі округів українці компактно проживають у північних та східних округах, які межують з Україною чи відносно близько до неї.

Передусім це Пряшів (751 українець, тут і надалі ми будемо використовувати дані перепису 2011 р.), Сніна (604), Гуменне (526), Бардіїв (470), Свіднік (399), Михайловце (369) та Меджилаборце (314). Відповідно найчисленніші осередки русинів є в Меджилаборцях (5288 осіб), Свідніку (4841), Сніні (4678), Старій Любовні (3494), Гуменному (3115), Бардієві (3010) та Пряшеві (1662) (рис. 1). Загалом у цих округах проживає 46,2% від усієї чисельності українців та 78% від усієї чисельності русинів. У решті округів чисельність українців та русинів є незначною.

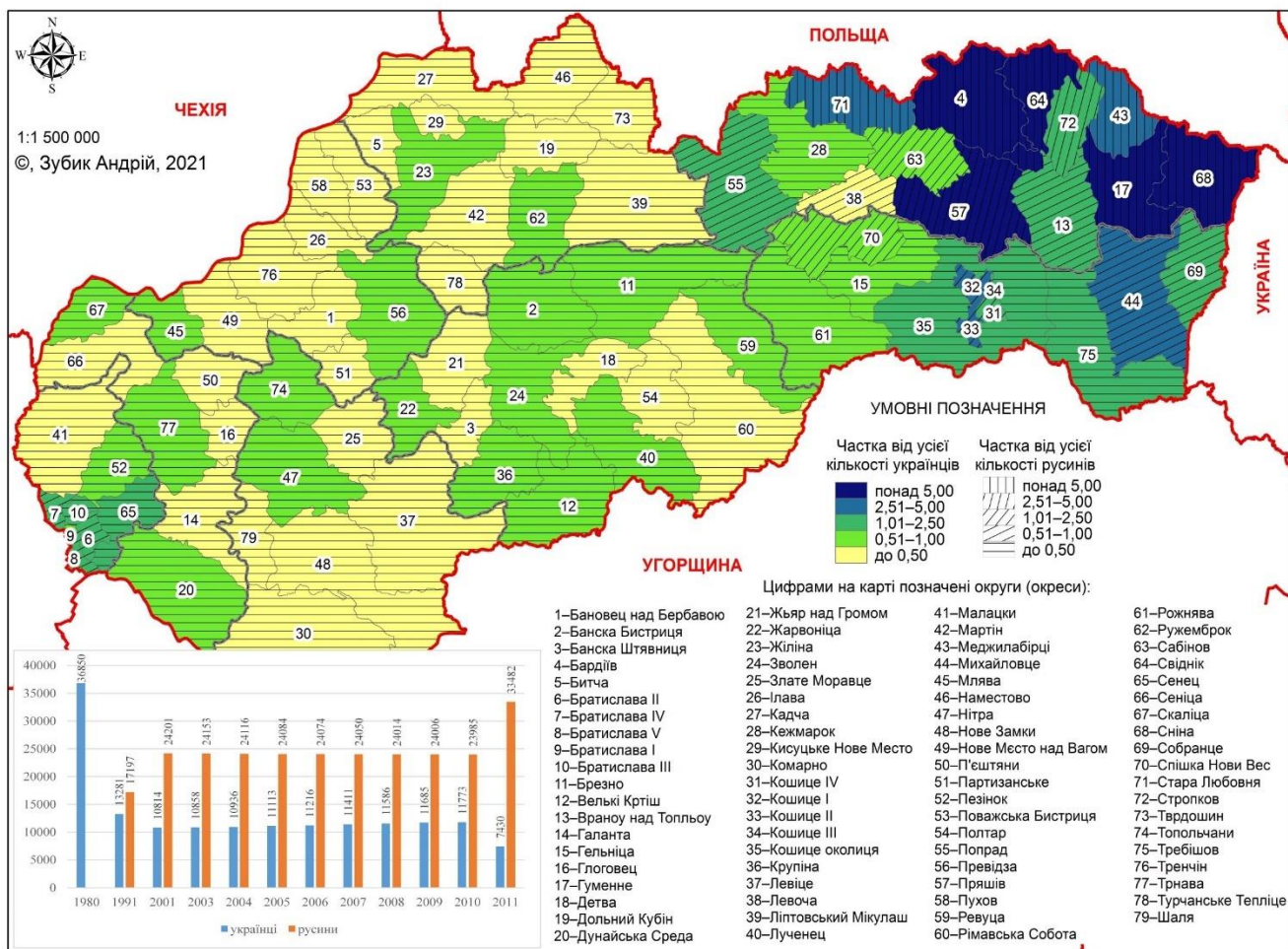

Рис. 1. Динаміка чисельності та розселення українців та русинів у розрізі округів за переписом населення 2011 р. [6, 20] / Fig. 1. Dynamics of the number and settlement of Ukrainians and Ruthenians by district according to the 2011 population census [6, 20]

Цікавим є спостереження дослідниці Н. Гички, яка у статті “Русинство у Словацькій Республіці: точка зору словацьких авторів” [1] зазначила, що русини компактно і навіть пропорційно проживають поряд з українцями, водночас на територіях, де немає українців, не проживають і русини. З одного боку, є група людей, які ідентифікують себе русинами, й це необхідно визнати. Із іншого боку, розкручування чинника русинства по обидва боки кордону сприяє дестабілізації.

Пропорційне проживання українців та русинів на одних територіях, актуалізує питання того, чи є русини українцями, які відколотися історично і мають відмінності на рівні субетносу [1, с. 168]. Тут достатньо порівняти чисельність українців та русинів в округах, де вони компактно проживають. Переважання русинів над українцями коливається від двократної (Пряшів) до майже 17-кратної переваги (Меджилаборце) (!).

Розглянемо детальніше розселення українців

та русинів у розрізі поселень Пряшівського та Кошицького країв. Ареал розселення простягається смугою від кордону на захід до річки Попрад. Територіально Пряшів не належить до ареалу розселення українців, але тут зосереджуються найбільші культурні установи та релігійні центри. Іншими осередками розселення та культурного життя є Бардіїв, Меджилаборце, Свіднік [2, с. 166].

Одні з перших статистичних досліджень Пряшівщини, проведені у 30-х рр. XX ст., нарахували приблизно 90 тис. українців, які становили понад 73% від усього населення. За результатами перепису населення 2011 р., українці становили лише 0,5% від усього населення краю, а русини – 3,5%. Якщо врахувати ще й русинів, то таке суттєве скорочення впродовж майже століття не можна пояснити ні природним, ні міграційним скороченням.

На рис. 2 подано розселення українців та русинів у розрізі поселень. Як бачимо з нього, українці на цих територіях розселені двома смугами: перша тягнеться вздовж словацько-польського кордону (Пряшівський край), друга – вздовж словацько-угорського (Кошицький край). На суміжних територіях Пряшівського та Кошицького кра-

їв українці та русини майже не проживають. Пряшів виступає своєрідним центром, який поєднує ці дві смуги. Загалом українці та русини компактно проживають уздовж словацько-українського кордону, концентруються навколо адміністративних центрів округів (Сніна, Гуменне, Михайлове, Кошице, Меджилаборце, Стропков, Свіднік, Бардіїв та Стара Любовня). Меншою мірою українці та русини проживають у населених пунктах округів, які розташовані на захід від Пряшева. Отже ареал розселення українців та русинів можна окреслити 200–250 населеними пунктами Пряшівського, трохи менше – Кошицького країв. В одній зі своїх статей [13] М. Сополига окреслює ареал компактного проживання українців 220 селами вздовж словацько-польського кордону (починаючи від села Убля, яке межує з Україною, і закінчуючи найзахіднішим селом Остурня в Попрадському окрузі). Ця етнічна територія простягається приблизно на 10–20 км із півночі на південь. Отже, етнічна територія українців Пряшівщини – це географічний простір їхнього проживання і діяльності, які, по суті, віддзеркалює й етнічні особливості цієї території [13, С. 454–456].

Перейдемо до аналізу етнічного середовища,

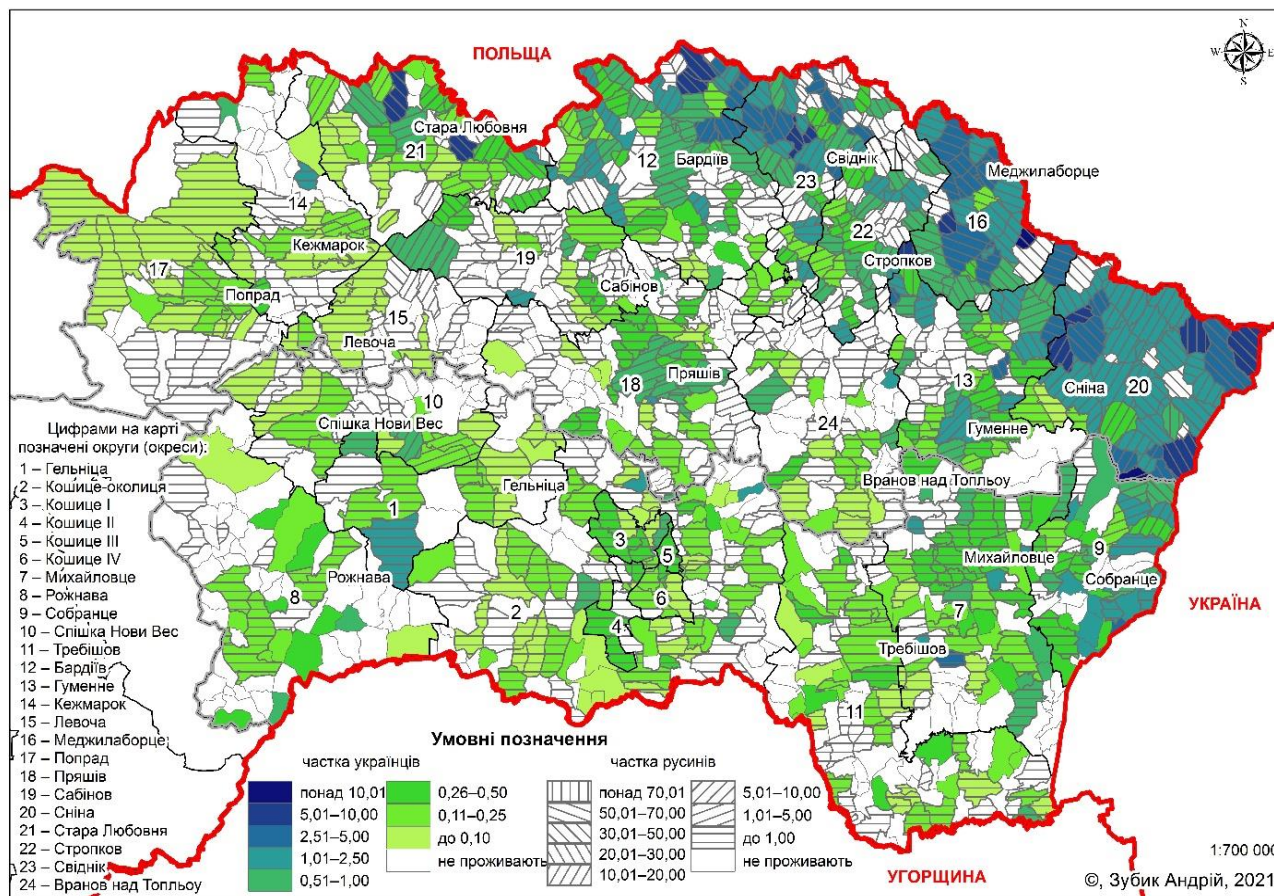

Рис. 2. Розселення українців та русинів у розрізі населених пунктів Кошицького та Пряшівського країв Словаччини за переписом населення 2011 р. [6, 20] /
Fig. 2. Settlement of Ukrainians and Ruthenians in the section of settlements of Košice and Prešov districts of Slovakia according to the 2011 population census [6, 20]

в якому проживають українці. Загалом Словаччина є країною із відносно високою часткою етнічних меншин. Із 1980 р. до 2011 р. частка представників інших національностей зросла з 0,4% до 7,6%. Водночас знизилася частка словаків – із 86,5% до 80,7% (див. діаграму на рис. 3). Чисельними етнічними меншинами, які проживають у країні, є угорці, роми, чехи, русини та українці.

Угорці є другими за чисельністю, проте із 1980 р. їхня частка в населенні скорочується – з 11,2% (1980 р.) до 8,5% (2011 р.). Вони компактно проживають у поселеннях уздовж словацько-угорського кордону. Етнічно різноманітними також є території компактного проживання українців та русинів (рис. 3).

Порівнюючи результати переписів населення

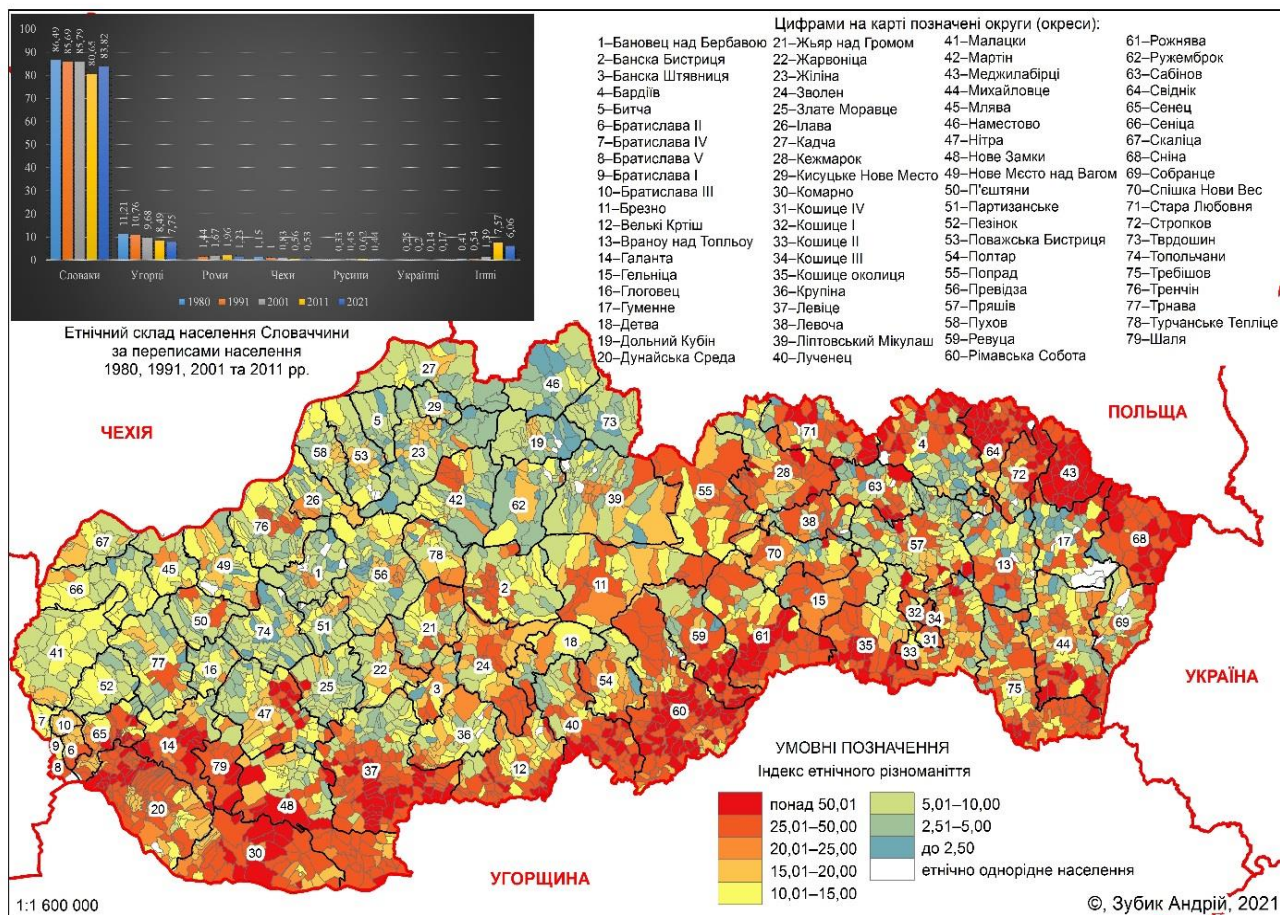

Рис. 3. Індекс етнічного різноманіття у розрізі населених пунктів Словаччини за переписом населення 2011 р. [визначено за 6, 20] /

Fig. 3. Index of ethnic diversity in the section of settlements of Slovakia according to the 2011 population census [determined by 6, 20]

із 1980 р., варто зазначити, що попри зростання частки інших національностей, відбувається скорочення частки угорців, чехів та українців. Упродовж 1980–2011 рр. зросла частка румунів та русинів. Загалом частка українців із русинами не перевищує 1% від усього населення. Якщо говорити про етнічне різноманіття загалом, то населення Словаччини доволі однорідне. Індекс етнічного різноманіття зріс із 23,9 (1980 р.) до 34,2 (2011 р.). Таке зростання можна пояснити притоком мігрантів, унаслідок чого зростає індекс етнічного різноманіття. У розрізі округів бачимо, що у більшості з них цей показник не перевищує середнього показника по країні (рис. 4). На цьому територіальному рівні видно, що різноманітнішими за ет-

нічним складом є округи вздовж кордону з Угорщиною. Сюди ж належать і округи Меджилаборце, Свіднік, Стропков та Сніна.

Етнічна різноманітність населення в окрузі Пряшів не перевищує показника етнічного різноманіття країни. Проте, не входячи до ареалу розселення українців, місто Пряшів відіграє важливу роль у їхній консолідації. Тут також варто наголосити на доволі низькій етнічній різноманітності населення у Братиславі, де показник етнічного різноманіття не перевищує 20%.

Важливим критерієм який допомагає зрозуміти розселенські процеси серед етнічних меншин або діаспор, є показник етнічної компактності. Зважаючи на розселення українців та русинів

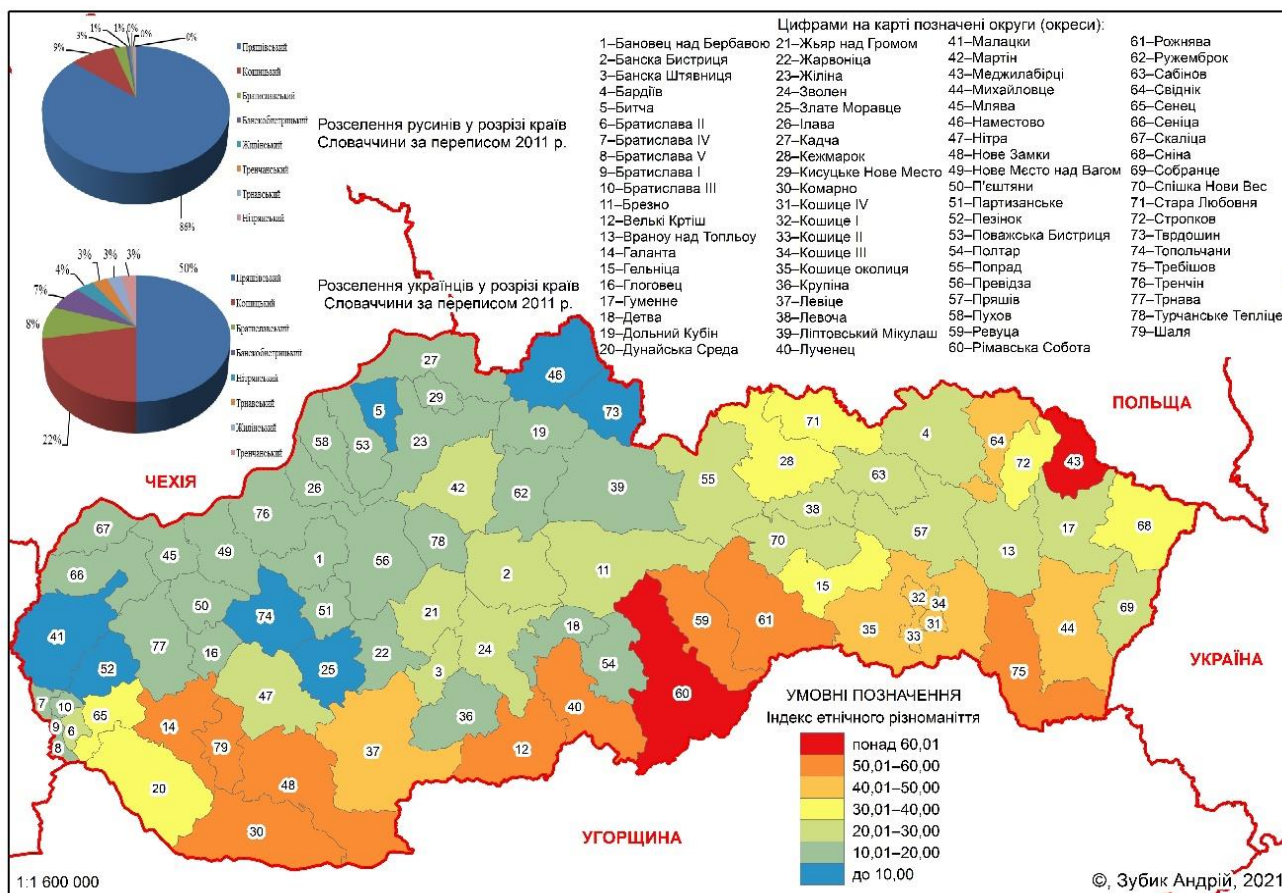

Рис. 4. Індекс етнічного різноманіття у розрізі округів Словаччини за переписом населення 2011 р. [визначено за 6, 20] /
Fig. 4. Index of ethnic diversity by district of Slovakia according to the 2011 population census [determined by 6, 20]

у розрізі країв (див. діаграми на рис. 4), географія розселення українців є більшою, як порівняти з русинами. Проте більшість округів, де етнічна компактність проживання для українців та русинів за переписом 2011 р. виражена чітко, збігається (рис. 5). Для українців у Пряшівському та Кошицькому краях вона чітко виражена в округах Бардіїв, Стара Любовня, Пряшів, Гельніца, Свіднік, Стропков, Меджилаборце, Гуменне, Михайловець, Собранце, Кошице та Сніна.

Ще одним чинником, який дає змогу виокремити українців, є релігія, особливо якщо їхня релігійна (конфесійна належність) відрізняється від релігійної (конфесійної) належності решти населення. Завдяки цьому можна встановити чисельність того чи іншого етносу, навіть якщо у процесі етнічної асиміляції вони ототожнюють себе з іншим етносом.

У смузі західного етнічного пограниччя (до якого належить Словаччина), починаючи з кінця XIV і до середини XX ст., українську етнічність ототожнювали із греко-католицькою і православною конфесіями, чітко відмежовуючи від словацької (переважно римо-католики) та угорської

(римо-католики і протестанти) етнонаціональних ідентичностей. Тут основну роль відігравала не так підпорядкованість конфесій, як мова літургії. Тому перехід із греко-католицької чи православної конфесій у римо-католицьку означав розрив з українською мовою, поступово вів до втрати ідентичності та словакізації. Відповідно поширення греко-католицької і православної конфесій відбивало межі поширення українського етносу [2, с. 84].

Фактично конфесійна належність є одним із головних диференціальних елементів, який відрізняє українців від словаків, угорців чи поляків. Як східні християни, вони під час богослужінь використовують старослов'янську мову, літургію св. Івана Золотоустого, дотримуються юліанського календаря тощо. Із цим пов'язані звичаї та ритуали, які також є ознаками етнічної ідентифікації [13].

Значної шкоди національній самобутності українців у Словаччині завдала ліквідація греко-католицької церкви у 40-х рр. XX ст. і примусове запровадження православ'я, внаслідок чого десятки тисяч українців визнали себе словаками та римо-католиками. Зворотний процес переходу з

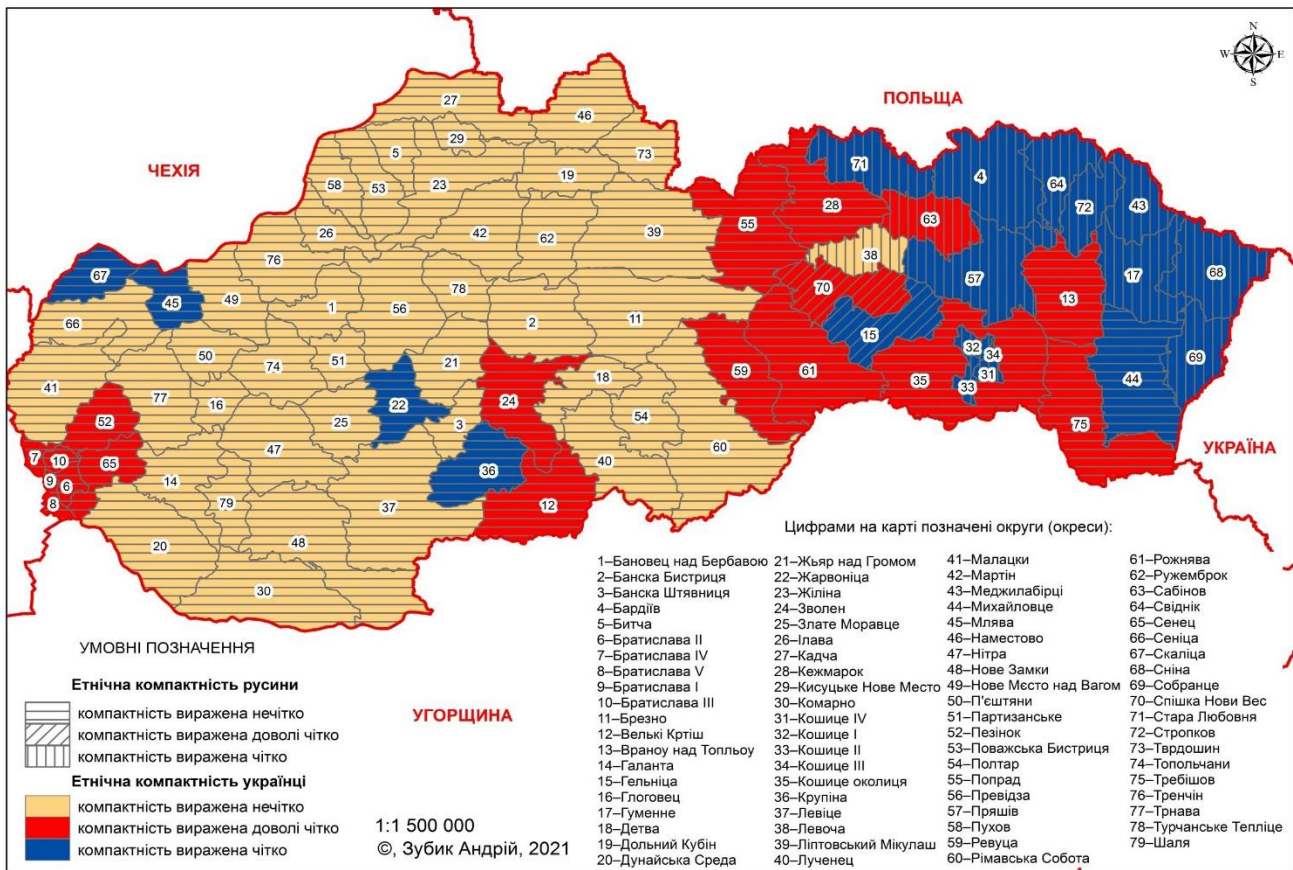

Рис. 5. Етнічна компактність українців та русинів у розрізі округів Словаччини [6, 20] / Fig. 5. Ethnic compactness of Ukrainians and Ruthenians in the section of the districts of Slovakia [6, 20]

православ'я після ліквідації прорадянського режиму завдав втрат, оскільки, з одного боку, частина українців уже ідентифікувала себе із православною церквою, а з іншого – греко-католицька церква вже була словакізована.

Український географ М. С. Дністряняський [2, с. 85] та етнограф М. Сополига [15, с. 6] стверджують, що значна кількість греко-католиків у статистиці сучасного населення країни (майже 400 тис. осіб) – переважно українського походження, що також є віддзеркаленням розширеного відтворення українських етнотериторіальних втрат у країні.

Перевіримо такі твердження через аналіз конфесійного складу населення за переписами 1991-го, 2001-го та 2011 р. Згідно з їхніми результатами, у Словаччині проживало 178 733, 219 831 та 206 871 греко-католиків відповідно [8–10]. У розрізі країв найбільше греко-католиків проживає у Пряшівському та Кошицькому краях – 14,1% та 9,5% від усього населення. У решті країв частка греко-католиків не перевищує 1%. Загалом частка греко-католиків у населенні країни становить 3,8%. Також за результатами цих переписів у Словаччині проживало 34 376, 50 363 та 49 133 православних відповідно [8–10]. Найвищу частку в населенні православні мають у Пряшівському та

Кошицькому краях – 3,6% та 1,7%. У решті країв частка православних не перевищує 0,25%. Загалом до православної церкви належить 0,9% від всього населення Словаччини.

Таким чином ареали проживання українців і русинів та греко-католиків і православних збігаються. Суттєвою перешкодою для дослідника є особливості публікації результатів переписів на сайті управління статистики Словацької Республіки. В контексті конфесійного складу публікують лише загальну чисельність прибічників тієї чи іншої конфесії без деталізації за найчисельнішими етносами. Зазначимо, що ототожнення греко-католиків та православних з українцями та русинами не є панацеєю щодо встановлення більш-менш реальної чисельності українців. Проте такий підхід дає змогу оцінити втрати від етнічної та мовної асиміляції.

Порівняємо частку греко-католиків та православних у населенні в розрізі поселень Пряшівського та Кошицького країв (див. рис. 6) із часткою українців та русинів (див. рис. 2). Як бачимо, у більшості поселень висока частка греко-католиків та православних й українців та русинів від усього населення збігаються. Тобто це низка сіл уздовж словацько-українського кордону та смуга сіл уздовж словацько-польського кордону в напрямку

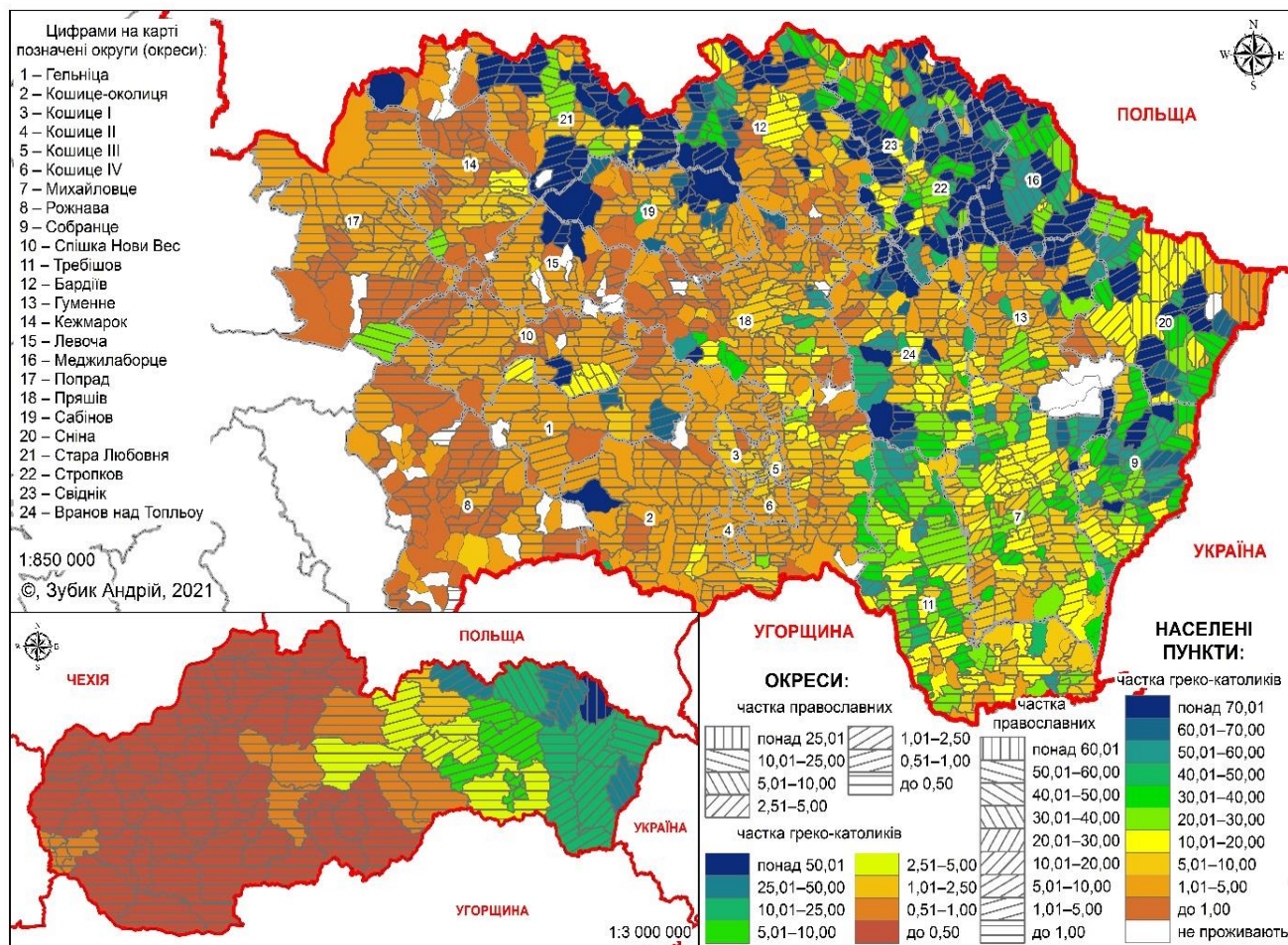

Рис. 6. Частка греко-католиків та православних у розрізі округів та поселень Пряшівського та Кошицького країв Словаччини за переписом 2011 р. [6, 20] /
Fig. 6. The share of Greek-Catholics and Orthodox in the cross-section of districts and settlements of the Priešiv and Košice regions of Slovakia according to the 2011 census [6, 20]

до Пряшева. Можна погодитися із думкою М. Сополиги, що взаємовплив етнічних і конфесійних ознак русинів-українців є настільки сильним, що інколи дуже важко встановити, котра ідентифікація є вирішальною [13].

У Словаччині програма перепису населення містить три етномовні критерії: рідна мова, мова домашнього спілкування та мова, якою спілкуються на роботі. Порівняно з іншими країнами, де використовують один або два етномовні критерії, такий набір дає більшу інформацію для статистики і дослідників. На нашу думку, використання таких критеріїв, як “мова домашнього спілкування” та “мова, якою спілкуються на роботі”, є доцільнішим від критерію “мова, якою ви володієте”, що його використовують в інших країнах. Серед результатів переписів окремо подають дані щодо русинської мови. Управління статистики публікує дані щодо мовних критеріїв перепису лише про загальну кількість осіб, а не деталізує їх за окремими етносами.

Під час перепису населення 2011 р. русинсь-

ку як рідну вказало 55 469 осіб, мову домашнього спілкування – 49 860 та 24 524 особи зазначили, що спілкуються русинською на роботі [20]. Як бачимо, русинська мова є рідною для понад 55 тис. осіб, хоча загальна кількість русинів – усього 33 482. Тобто її, крім русинів, вважають рідною й інші етноси. Також русинською на роботі спілкуються половина тих, для кого вона є рідною, а вдома нею спілкуються майже 90%. Українська мова була рідною для 5 689 осіб, 2 775 осіб спілкуються українською вдома і 1 100 осіб – використовують її на роботі [20]. Якщо припустити, що українську мову вказували лише українці, то українську вважають рідною 76,6% українців. Відповідно 37,3% спілкуються нею вдома, а 14,8% – на роботі. На рис. 7 подаємо етномовну відповідність українців у розрізі округів за переписом населення 2011 р.

Українська та русинська мови найбільш поширені у Пряшівському та Кошицькому краях. Зокрема, у Пряшівському краї проживає 86,7% від усього загалу, для якого русинська є рідною,

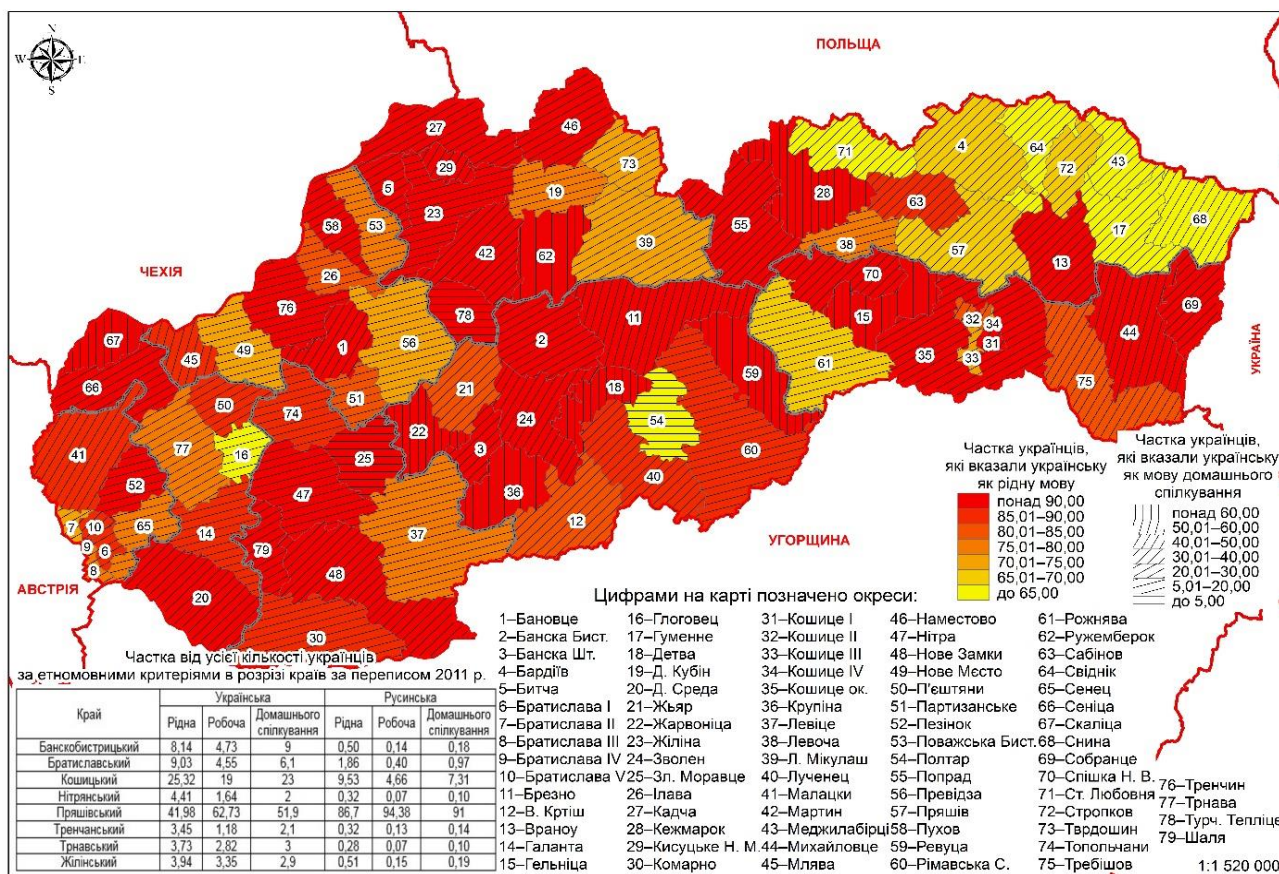

Рис. 7. Етномовна відповідність українців у розрізі округів Словаччини за переписом 2011 р. [визначено за 6, 20] /

Fig. 7. Ethno-linguistic correspondence of Ukrainians across the districts of Slovakia according to the 2011 census [determined by 6, 20]

що збігається із розселенням русинів (див. діаграми на рис. 4). У цих краях проживає 42% та 25,3% від усієї чисельності населення, для якого рідною є українська. Про сильні позиції русинської мови у розрізі округів Пряшівського краю свідчить те, що чисельність тих, для кого русинська є рідною, може перевищувати чисельність самих русинів. Загалом етномовна відповідність (під час перепису населення обирали мову свого етносу) українців у Словаччині є високою, тобто вони чітко “прив’язують” свою етнічну належність до мови. В низці округів Пряшівського краю цей показник дещо нижчий, як порівняти з рештою території. Зважаючи на те, що тут проживає більша чисельність українців, відносно близько до історичної батьківщини, то і етномовна відповідність має бути вищою. З іншого боку, тут проживає багато русинів, і цілком імовірно, що етнічно людина ідентифікує себе як українець, а рідною мовою вважає русинську.

За результатами перепису населення 2011 р. визначено індекси мовного різноманіття за мовними критеріями, які використовували під час його проведення (рис. 8). За критерієм “рідна мова” показник мовного різноманіття становив

36,7%, за мовою домашнього спілкування – 45,6% та за мовою спілкування на роботі – 33,7%. Ці показники корелюються з індексом етнічного різноманіття – 34,2%.

Дещо більше від етнічного різноманіття значення індексу мовного різноманіття (рідна мова) можна пояснити тим, що під час перепису частина респондентів могла не вказувати своєї етнічної належності, натомість зазначила рідну мову. Доволі цікавими є показники мовного різноманіття за мовою домашнього спілкування. Таке переважання пов’язане наприклад, із тим, що у змішаних шлюбах кожен спілкується мовою свого етносу. Відносно однорідним є індекс мовного різноманіття за мовою спілкування на роботі. Як бачимо з рис. 8, у більшості округів він не перевищує 30%; тобто більшість осіб на роботі спілкується словацькою. Загалом індекси мовного різноманіття відповідають етнічному складу населення та індексу етнічного різноманіття (див. рис. 4).

Висновки і перспективи для подальшого дослідження. Підбиваючи підсумки нашого дослідження зазначимо, що на кількість українців у Словаччині дуже впливають процеси асиміляції. Чималий вплив на це мають русинські течії, які

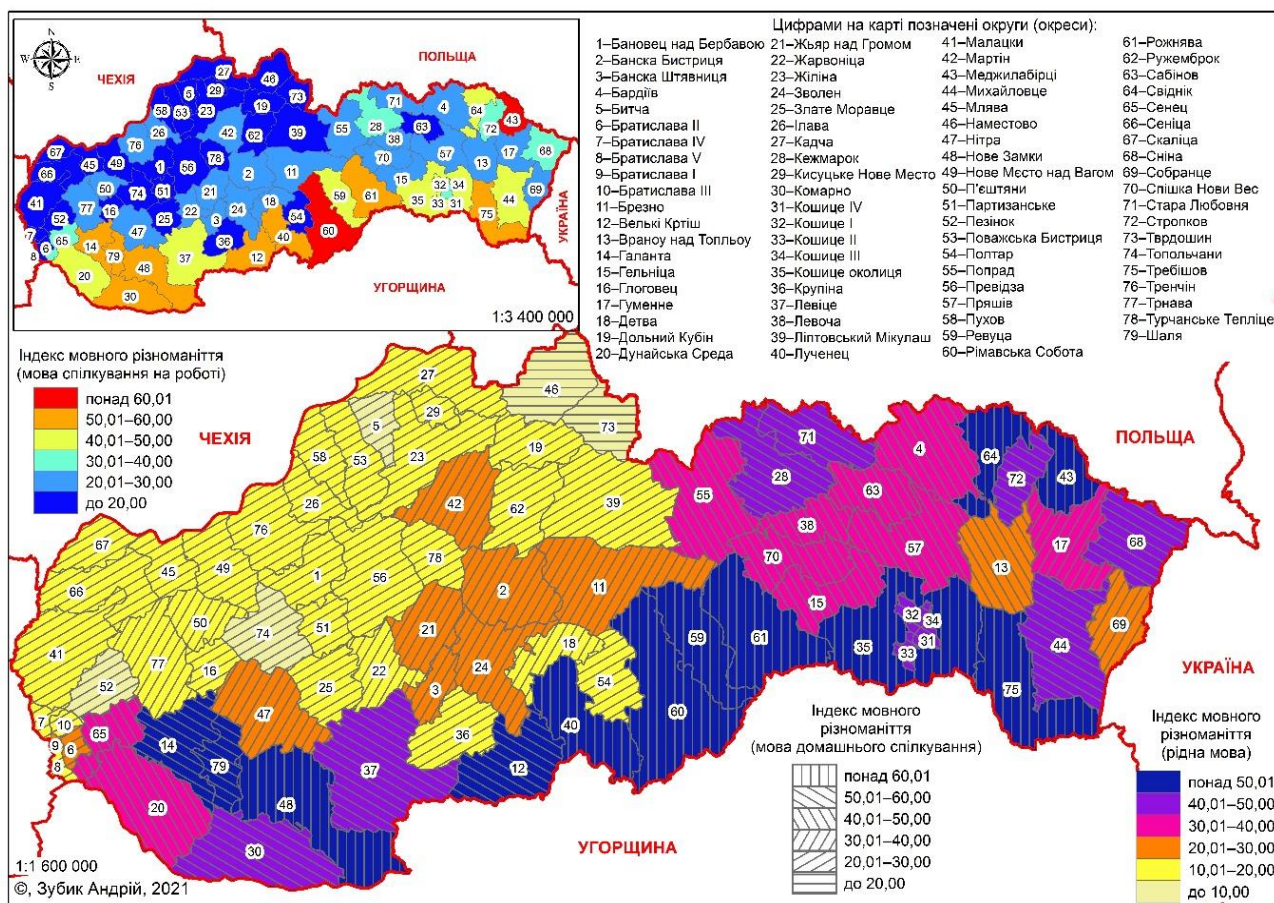

Рис. 8. Індеси мовного різноманїття за мовними критерїями перепису в розрїзі округів Словаччини за переписом 2011 р. [8–10, 20] /

Fig. 8. Indices of linguistic diversity according to linguistic criteria of the census in the section of the districts of Slovakia according to the 2011 census [8–10, 20]

пропагують ідеї відмінності від українського етносу. Це підтверджують і результати переписів населення, де з кожним переписом співвідношення “українці–русини” змінюється на користь останніх. Словаччина є країною, де українці компактно проживають на своїх етнічних територіях. З огляду на брак статистичних даних щодо розселення етнічних меншин за типом поселень, можна припустити, що українці (та й русини) переважно проживають у сільській місцевості.

Ареал компактного проживання українців та русинів можна обмежити округами Меджилаборце, Свіднік, Сїна, Стара Любовня, Гуменне, Бардїїв, Пряшїв та Мїхайловець, в яких сумарно проживає 29,5 тис. українців та русинів. Загалом упродовж 90 років українці, які проживають у Пряшївському краю, дуже асимілювалися, адже за демографічними дослідженнями 30-х рр. ХХ ст. українці становили понад 70% від усього населення, а зараз цей показник навіть з урахуванням русинів не перевищує 5%.

Аналіз конфесійного складу населення засвідчив, що у країні сумарно проживає понад 256 тис. греко-католиків та православних, що становить 4,7% від усього населення Словаччини.

Оскільки словаки та угорці є римо-католиками та протестантами, можна припустити, що понад 200 тис. осіб зберегли свою конфесійну належність, проте асимілювалися і не пов’язують себе із належністю до українського етносу. Правильність такого підходу підтверджує те, що основні ареали за критеріями “конфесія” та “етнос” збігаються й обмежуються низкою округів Пряшївського та Кошицького країв. Якщо ототожнити представників цих двох конфесій з українцями та русинами, ми отримаємо третій за чисельністю етнос у країні (після словаків та угорців).

Компактне проживання на українських етнічних територіях є запорукою того, що українці чітко ідентифікують належність до етносу із мовою. Загалом мовне середовище, в якому проживають українці у Словаччині, відповідає етнічному. На нашу думку, значною загрозою є те, що перехід на русинську мову або визнання її як рідної мови є першим кроком для подальшої асиміляції. Цілковито можливо, що результати перепису населення 2021 р. продемонструють негативну динаміку чисельності українців та кількості носіїв української мови.

Список використаної літератури

1. Гичка, Н. Русинство у Словацькій Республіці: точка зору словацьких авторів [Текст] / Н. Гичка // Науковий вісник Ужгородського університету Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – Випуск 14. – 2010 р. – С. 168–170.
2. Дністрянський, М. С. Етногеографія України [Текст] / М. С. Дністрянський. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
3. Етнічний склад населення Словаччини за переписом 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-ethnic1980.htm>. – 17.11.2021 р.
4. Етнічний склад населення Словаччини за переписом 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-ethnic1991.htm>. – 17.11.2021 р.
5. Етнічний склад населення Словаччини за переписом 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-ethnic2001.htm>. – 17.11.2021 р.
6. Етнічний склад населення Словаччини за переписом 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-ethnic2011c.htm>. – 17.11.2011 р.
7. Кічера Н. Українська громада в Словацькій Республіці [Текст] / Н. Кічера // Українські громади за кордоном: нові точки відліку : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 22 квітня 2021 р.). – Львів: Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету “Львівська політехніка”, 2021. – С. 83–87.
8. Конфесійний склад населення Словаччини за переписом 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-religion1991new.htm>. – 17.11.2021 р.
9. Конфесійний склад населення Словаччини за переписом 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-religion-loc2001.htm>. – 17.11.2021 р.
10. Конфесійний склад населення Словаччини за переписом 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-religion-loc2011.htm>. – 17.11.2021 р.
11. Лозинський, Р. М. Мовна ситуація в Україні [Текст] / Р. М. Лозинський. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 502 с.
12. Семенюк, С. Український путівник по Словаччині (історико-краєзнавчі нариси) [Текст] / С. Семенюк. – Л.: Апріорі, 2007. – 348 с.
13. Сополіга, М. До питань етнічної ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини [Текст] / М. Сополіга // Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку. – К.: НАН України, МАУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2013. – С. 454–488.
14. Сополіга, М. До проблеми етногенезу української менишини Словаччини [Текст] / М. Сополіга // Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку. – К.: НАН України, МАУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2013. – С. 351–372.
15. Сополіга, М. Українці Словаччини: матеріальні вияви народної культури та мистецтва [Текст] / М. Сополіга. – К.: Темпора, 2011. – 336 с.
16. Троцинський, В. П. Українці в світі [Текст] / В. П. Троцинський. – К.: Альтернативи, 1999. – 352 с.
17. Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку / [голов. ред. Г. Скрипник]: НАН України, МАУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2013. – 777 с.
18. Meyer, Ph., McIntosh, Sh. (1992). The USA today index of ethnic diversity. *International Journal of Public Opinion Research*. – Volume 4, Issue 1. – P. 51–58. <https://doi.org/10.1093/ijpor/4.1.51>.
19. Population statistics of Eastern Europe & former USSR [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://pop-stat.mashke.org/>. – 18.11.2021 р.
20. Statistical office of the Slovak Republic [Електронний ресурс] / The 2011 Population and housing census. – Режим доступу : URL : <http://surl.li/asfrl>. – 17.11.2021 р. – Загол. з екрану.
21. Ústava Slovenkej Republiky [Електронний ресурс] / Zbierka zákonov č. 460/1992. – Режим доступу : URL : <http://www.slpk.sk/dokumenty/ustava.pdf>. – 16.11.2021 р. – Загол. з екрану.

Ukrainians in Slovakia: settlement and language

Andrii Zubyk,

PhD (Geography), Associate Professor, Lviv National Ivan Franko University
41 Doroshenka Str., Lviv, 79000, Ukraine

ABSTRACT

Problem formulation. The Ukrainian diaspora is an important object for geographical research. Features of ethnic composition of the country of residence, its language and religious composition, age structure of Ukrainians straight affect to the processes of assimilation and preservation of ethnic identity.

The purpose of the study is to analyze and process population censuses data, which had conducted in Slovakia in 1991, 2001 and 2011.

Methodology and materials. We found the materials necessary for our article in the public domain on the website of the Department of Statistics of the Slovak Republic and on the resource “Population statistics of Eastern Europe &

former USSR". To analyze the ethnic and linguistic environment in which Ukrainians live, in study used calculations of indices of ethnic and linguistic diversity, the coefficient of ethnic compactness.

Results. According to population censuses, which had been conducted in Slovakia after 1980, the number of Ukrainians is declining. At the same time, the number of Ruthenians is growing, some of whom do not identify themselves as part of the Ukrainian ethnic group. Ukrainians live compactly in Presov and Kosice regions. In particular, these are the northern and eastern counties of the country, such as Presov, Snina, Humenne, Bardiiv, Svidnik, Mikhailovtse, Medzhilaborts and others. Ruthenians and Ukrainians are fourth and sixth largest ethnic groups in Slovakia. The country is relatively homogeneous in ethnic composition, as evidenced by the value of the index of ethnic diversity, which in most districts does not exceed 30%. However, in those districts where Hungarians, Ukrainians and Ruthenians live compactly, this value can be over 60%. Often in the process of ethnic and linguistic assimilation, belonging to a certain religion (denomination) is preserved. In terms of counties, the largest centers where Greek Catholics and Orthodox live coincide with the settlement of Ukrainians and Ruthenians. If Ukrainians and Ruthenians together do not make up 1% of the total population, the share of Greek Catholics and Orthodox in the population is almost 5%. The indicators of linguistic diversity according to the criteria of "native language" and "language of communication at work" are clearly correlated with the index of ethnic diversity. That is, on the one hand, it reflects the clear links between "ethnicity and language", and on the other – the language policy of the country, where Slovak predominates in all areas.

Scientific novelty. The index of ethnic and linguistic diversity in terms of settlements and counties of Slovakia has been determined. According to the determinate indices and the main results of the census, a number of thematic maps were prepared with the help of GIS, which reflect the settlement of Ukrainians and Ruthenians, indices of ethnic and linguistic diversity and the share of Greek Catholics and Orthodox in the population.

Practical meaning. The obtained results and thematic maps can be useful in further research of Ukrainians living in Slovakia for historians, demographers, linguists, ethnologists, etc.

Keywords: *Ukrainian diaspora, settlement, index of ethnic diversity, index of linguistic diversity, ethnolinguistic correspondence.*

References

1. Hychka, N. (2010). *Rusynism in the Slovak Republic: the point of view of Slovak authors. Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: Political Science, Sociology, Philosophy. 14.* 168–170.
2. Dnistrianskyi, M. S. (2008). *Ethnogeography of Ukraine.* Lviv: Lviv University Pub., 232.
3. *Ethnic composition of the population of Slovakia according to the 1980 census* / <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-ethnic1980.htm>
4. *Ethnic composition of the population of Slovakia according to the 1991 census* / <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-ethnic1991.htm>
5. *Ethnic composition of the population of Slovakia according to the 2001 census* / <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-ethnic2001.htm>
6. *Ethnic composition of the population of Slovakia according to the 2011 census* / <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-ethnic2011c.htm>
7. Kichera, N. (2021). *Ukrainian community in the Slovak Republic. Ukrainian Communities abroad: New reference points: proceedings of the International Scientific and Practical conference (Lviv, April 22, 2021)* (83–87). Lviv.
8. *Confessional composition of the population of Slovakia according to the 1991 census* / <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-religion1991new.htm>
9. *Confessional composition of the population of Slovakia according to the 2001 census* / <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-religion-loc2001.htm>
10. *Confessional composition of the population of Slovakia according to the 2011 census* / <http://pop-stat.mashke.org/slovakia-religion-loc2011.htm>
11. Lozynskyi, R. M. (2008). *Language situation in Ukraine.* Lviv: Lviv University Pub., 502.
12. Semeniuk, S. (2007). *Ukrainian guide to Slovakia (historical and local lore essays).* Lviv: Apriori. 348.
13. Sopolyha, M. (2013). *On issues of ethnic identification and modern ethnic processes of Ukrainians in Presov region. Ruthenian-Ukrainians: ethnolinguistic and ethnocultural processes in historical development.* 454–488.
14. Sopolyha, M. (2013). *On the problem of ethnogenesis of the Ukrainian minority in Slovakia. Ruthenian-Ukrainians: ethnolinguistic and ethnocultural processes in historical development.* 351–372.
15. Sopolyha, M. (2011). *Ukrainians of Slovakia: material manifestations of folk culture and art.* Kyiv: Tempora. 336.
16. Troshchynsky, V. P. (1999). *Ukrainians in the world.* Kyiv: Alternatives. 352.
17. *Ruthenian-Ukrainians: ethnolinguistic and ethnocultural processes in historical development / compiled by G. Skrypnyk.* Kyiv: NAN Ukrainy, MAU, IMFE im. M. T. Rylskoho. 777.
18. Meyer Ph., McIntosh Sh. (1992). *The USA today index of ethnic diversity. International Journal of Public Opinion Research, 4, 1.* 51–58. <https://doi.org/10.1093/ijpor/4.1.51>
19. *Population statistics of Eastern Europe & former USSR* / <http://pop-stat.mashke.org>
20. *Statistical office of the Slovak Republic. The 2011 Population and housing census* / <http://surl.li/asfrl>
21. *Constitution of the Slovak Republic* / <http://www.slpk.sk/dokumenty/ustava.pdf>.